

Citation:

W.A. Visser - 't Hooft, Levensbericht H. Kraemer, in:
Jaarboek, 1965-1966, Amsterdam, pp. 404-408

HERDENKING VAN

HENDRIK KRAEMER

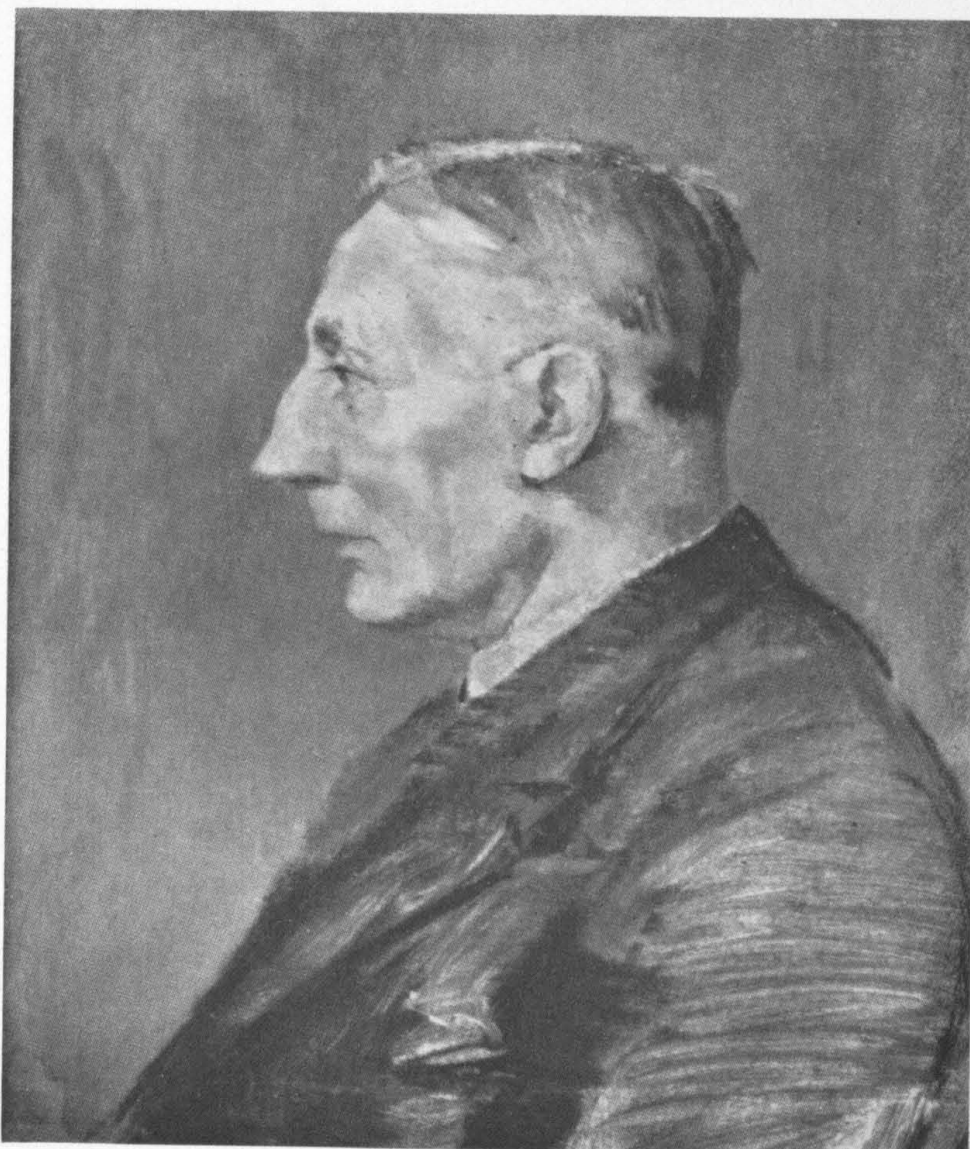
(17 mei 1888—11 november 1965)

Er is reeds veel over het leven en het werk van Dr. Hendrik Kraemer geschreven. Het uitstekende boek van Dr. A. Th. van Leeuwen (Hendrik Kraemer — Dienaar der Wereldkerk) moet in het bijzonder genoemd worden. Nu is het begrijpelijk, dat vooral de aandacht gevestigd is op Kraemer als man van actie. Want hij was een geboren reformator en op alle terreinen, waarop hij gewerkt heeft, heeft hij diepe sporen achtergelaten. Toch zouden we zijn leven misverstaan, wanneer we niet bemerken, dat hij nooit in de zin van Goethe's woord „gewissenlos” gehandeld heeft. De daad kwam voort uit een diepe bezinning. In alle tijdperken van zijn leven, midden in de vele veldslagen, die hij geleverd heeft, poogde hij immer weer zich rekenschap te geven van de diepere vragen. Hij heeft ons nooit in onzekerheid gelaten, waarom hij zijn positie koos.

Hij was in 1888 geboren en verloor zijn beide ouders vroegtijdig. In de jaren in het weeshuis te Amsterdam werd in hem de zendingroeping wakker. Zo werd hij opgenomen in de Nederlandse Zendingsschool in Rotterdam. Toen Dr. N. Adriani, de taalgeleerde van het Bijbelgenootschap, de noodzaak bepleitte om meer taalgeleerden met volledige universitaire opleiding naar Indië te sturen, werd hij uitgekozen om in Leiden te gaan studeren.

Kraemer blijft zijn roeping trouw, maar hij wordt tegelijkertijd een echte representant van de traditie der Leidse Oosterse en taalkundige school. Huizinga en Wensinck hebben in „Pallas Leidensis” (1925) onderstreept, dat het in die school steeds meer ging om de taal „als sleutel tot de gedachtenwereld” van de Oosterse volken. Kraemer wordt een uitzonderlijke talenkenner, maar het gaat hem om de taal als instrument, om de communicatie, waar hij later dan ook een boek over zou schrijven. Snouck Hurgronje is de leermeester, die hem tot gids wordt in het ontdekken van de Islam en van land en volk van Indië.

Kraemer neemt afscheid van Leiden, maar niet van de studie. Want hij gaat allereerst naar Caïro, waar hij in de Azhar Universiteit met de geleerde sheicks zulk een goed contact vindt, dat ze hem ten slotte „sheick Kraemer” noemen. En in Indië blijft hij ook eerst

HENDRIK KRAEMER
(17 mei 1888—11 november 1965)

leerling, door in Djokjakarta midden in de Javaanse wereld te gaan leven en vriendschap te sluiten met alle mogelijke vertegenwoordigers van het Javaanse godsdienstige, culturele en politieke leven.

Er volgt nu een tijd, waarin hij de vraagbaak en gids voor de gehele zending in de Archipel wordt. Zijn hoofdtaak ligt op het gebied der bijbelvertaling, maar hij kan die taak alleen maar in groot verband zien, in het verband van de vraag wat het eigenlijk betekent om de evangelische boodschap zo te brengen, dat die ook werkelijk bij de hoorder aankomt en in zijn leven niet als vreemd aanhangsel, doch als zuurdeeg gaat werken. Kraemer weet, dat we na de honderdvijftig jaren zending nog nauwelijks beseffen, wat de eigenlijke zendingshouding moet zijn. Er moet allereerst diep respect, liefdevol en imaginatief verstaan van de totale wereld van de hoorders zijn. En hij schrijft het ene rapport na het andere over de godsdienstige en sociale structuur van de Indische volken, meestal uitlopende op zeer kritische vragen, maar ook positieve aanbevelingen over de taak van de inheemse kerk en de zending. Deze rapporten (verschenen in Engelse vertaling in „From Missionfield to Independent Church”) blijven een model voor de wijze, waarop serieuze zending bedreven moet worden en hebben waarde voor ieder, die zich voor culturele antropologie interesseert.

Maar het gaat hem niet alleen om de godsdienstige situatie. Hij ziet de Indische wereld als een totaliteit en verdiept zich evenzeer in de culturele en politieke stromingen. Hij is namelijk overtuigd, dat de nationale beweging in wezen positief beoordeeld moet worden. Want, zo zegt hij: „Alles wat de geestelijke en morele levens- en openbaringskracht van mensen en volken verhoogt en versterkt, moet daarom een zendeling tot vreugde strekken. Hij is de paladijn der geestelijke goederen”. En zo wordt hij door zijn vaste rubriek in „De Opwekker”, waarin hij de pers van de nationale beweging analyseert, een kritisch maar welwillend vertolker van de verlangens van die beweging. Dit maakte indruk op de leiders van het opkomende nationalisme, werd gewaardeerd door hen, die open oog hadden voor nieuwe ontwikkelingen, maar werd hem uiterst kwalijk genomen door de behoudzuchtigen. Ik herinner me maar al te goed, hoe zeer hoge gezagsdragers hem in die tijd als een soort landverrader beschouwden.

Het was ook onvermijdelijk, dat hij vanuit zijn visie slaags zou raken met De Kat Angelino, die in zijn „Staatkundig beleid en bestuurszorg in Nederlands Indië” een al te abstracte en daarom

onwerkelijke synthese tussen Oost en West construeerde. Het is ons nu duidelijk, dat Kraemer in die vooroorlogse jaren één van de weinigen is geweest, die de Indische werkelijkheid begrepen heeft en in verband met de historische ontwikkeling van geheel Azië juist geïnterpreteerd heeft.

Toen de vraag opkwam, of Bali voor de zending opengelegd moest worden, bevond Kraemer zich weldra midden in de strijd, die met brochures, krantenartikelen en regeringsnota's gevochten werd. Een strijd op twee fronten. Tegenover hen, die Bali als cultuur-reservaat wilden isoleren en tegen hen, die er zending wilden bedrijven zonder eerst grondig de zeer unieke Balinese godsdienst en maatschappij bestudeerd te hebben. Zijn antwoord was: van het eerste begin af zelfstandigheid van de kleine Balinese kerk. Van buitenaf alleen maar zo helpen, dat de verantwoordelijkheid bij de Balinezen blijft.

In 1936 komt een zeer onverwachte opdracht, die Kraemer in het middelpunt van een hartstochtelijke internationale discussie plaatst. John R. Mott, de zendingsstrateeg en voorzitter van de Internationale Zendingsraad, vraagt Kraemer ter voorbereiding van de wereldconferentie in Tambaram (Madras) een boek te schrijven over de houding van het Christendom tegenover de andere godsdiensten. Kraemer schrijft „The Christian Message in a non-Christian world”. Het is niet alleen een boek, doch ook een daad met grote consequenties. Want hij doorbreekt het valse dilemma, waarin de discussie in die jaren vastgelopen was: of met de Amerikaanse filosoof Hocking naar een relativisering van het evangelie of met de fundamentalisten naar een christelijk isolement. Het boek leidt tot een felle discussie in en na de Tambaram-conferentie. Iedereen moet positie nemen. Een heel deel van de serie conferentie-rapporten wordt gewijd aan de voortzetting van het debat, waarin stemmen uit China en India, uit Amerika en Europa zich melden. Kraemer heeft het zwaar te verantwoorden. Men vindt zijn bijbels realisme te radicaal. Maar hij kan tevreden zijn, want hij heeft overal mensen geconfronteerd met de fundamentele vragen, waarom het ten slotte gaat. Terugziend op Tambaram kan hij over zijn boek zeggen, dat het als een blok, waar tegen men zich kan afzetten, in de internationale zendingswereld geplaatst is. En nu we een dertig jaren verder zijn, kan gezegd worden, dat vele van zijn toen nog schijnbaar niet actuele gedachten steeds meer ingang gevonden hebben.

Kraemer had zeker niet verwacht, dat hij ooit professor aan een

theologische faculteit zou worden. En evenmin, dat Kristensen hem gaarne als opvolger zou willen hebben. Want Kristensen was de totaal objectieve godsdiensthistoricus, die alle godsdiensten in hun eigenheid begrijpen wilde en nimmer een oordeel uitsprak. Kraemer, de geëngageerde, de zendingsman op de plaats van zulk een wetenschapsman? Kristensen bewees hier zijn hoog niveau. Wat hem in Kraemer aan moest trekken, was de grondige, liefdevolle aandacht voor alle vormen van geestelijk leven. Dat voor Kraemer deze aandacht niet het laatste woord was, kon Kristensen waarderen.

Kraemer had nauwelijks tijd gehad om zich in Leiden in te werken, toen de oorlog uitbrak. Het was te voorzien, dat hij in de strijd met het nationaal-socialisme aan het front zou staan. Hij hoorde bij de 53 Leidse hoogleraren, die aftraden als gevolg van het feit, dat enkele nationaal-socialistische hoogleraren aan de universiteit werden opgedrongen. Hij nam met Eykman, Gravemeyer en Scholten het initiatief tot de toerusting van de Nederlands Hervormde Kerk voor de nieuwe taak in de bezettingstijd. Zo werd hij in 1942 naar het concentratiekamp in St. Michielsgestel gebracht. Deze periode is echter vruchtbaar voor zijn verdere werk, want hier wordt het driemanschap Gravemeijer, Banning en Kraemer gevormd, dat in de volgende jaren de stoot zal geven tot de vernieuwing van de Nederlands Hervormde Kerk en hier leert hij staatslieden kennen, met wie hij samen zal werken aan de oplossing van het vraagstuk van de relatie tot het na-oorlogse Indonesië.

Enkele maanden na de bevrijding is Kraemer dan ook de enige vertegenwoordiger van de Nederlandse kerken bij de dramatische bijeenkomst tussen een delegatie van de Wereldraad van Kerken en de leiding van de „Bekennende Kirche” in Stuttgart. Kraemers woord, dat zij die veel geleden hebben eerder aan de vergeving toe zijn, helpt de atmosfeer te scheppen, waarin de Duitse kerkmensen hun verklaring over de schuld van hun volk afleggen.

Toen kort na de tweede wereldoorlog de Wereldraad van Kerken het Oecumenisch Instituut in het Château de Bossey op kon richten met het doel jonge mensen, vooral ook leken, weer geestelijke grond onder de voeten te geven in een ontwrichte wereld, had men een man nodig van wereldformaat, met inspirerende overtuiging, met pedagogische gave. Het was van Amerikaanse zijde, dat Kraemers naam het eerst genoemd werd. Maar zou hij bereid zijn, zijn gevestigde academische positie op te geven voor dit avontuur? Kraemer nam de benoeming aan. En de jaren in Bossey werden rijke jaren. In

bijna alle landen zijn mannen en vrouwen, die met grote dankbaarheid terugdenken aan alles wat zij in de collegezaal, maar ook vooral in de studeerkamer van „Petit Bossey” ontvangen hebben. Behalve de vele conferenties met de verschillende beroepsgroepen: dokters, juristen, kunstenaars, politici, etc., waarbij Kraemer zijn universele belangstelling en omvattende kennis toonde, begon hij ook in 1952 de „Graduate School of Ecumenical Studies”, die in verbinding met de Geneefse theologische faculteit jonge theologen een grondige inleiding moest geven in de oecumenische problematiek.

Van de drie „grote” boeken, die Kraemer ons gegeven heeft, zullen wel vooral „The Christian Message in a non-Christian World” en „World Cultures and World Religions” blijvende betekenis behouden. Het boek, dat tussenin verscheen: „Religion and the Christian Faith” is al te zeer een afrekening met andere standpunten en lijkt daardoor te veel op een terrein, bezaaid met omgehakte bomen. Geen van Kraemers boeken is gemakkelijke lectuur. Hij heeft altijd de stijl van een man, die door teveel gedachten tegelijkertijd bestormd wordt. Maar wie er zich in verdiept, vindt bij hem een ernstig nemen van de veelvormige werkelijkheid, een denken in wijde dimensies, een diep meeleven met het geestelijk avontuur van de mensheid, dit alles echter genormeerd en geordend vanuit een vaste geloofsovertuiging.

Het zal nooit lukken om Kraemer te classificeren. Hij was een leek onder de theologen, al werd hij zeer terecht professor in een theologische faculteit en kreeg hij theologische eredocoraten van Utrecht, St. Andrews en Hamburg. Maar hij was eveneens een theoloog onder de leken, al kon hij soms krachtig uitvaren tegen de bewustzijnsvernauwing, die hij bij vele theologen bespeurde en noemde hij de verabsolutering van systeem of formulering de „daemonie der theologie”. Hij was een activist onder de mannen van de zuivere wetenschap, maar al evenzeer een voorvechter van bezinning en ernstige studie onder de mannen van de praktijk.

W. A. VISSER 'T HOOFT